

УДК 801.81:392(=161.3):27-282.3-026.613.02

Семантыка і функцыянаванне белага колеру ў сямейнай абряднасці беларусаў

Іна ШВЕД

Доктор філалагічных наук, прафесар
кафедры білорускага літаратуразнаўства Закладу освіти
“Брэстскі дзяржаўны ўніверсітэт імяні О. С. Пушкіна”,
Рэспубліка Білорусь, 224016, м. Брэст, вул. Міцкевіча, 28/329
e-mail: shved_inna@tut.by

Автор статті розглядае білы колір як “першоколір”, што функцыюе у комплексе сямейных абрыдів “переходу”, шырокому колі рэтуалізаваных дзей, пов’язаных із пачатком і закінчэнням адпаведных працесів, а також у вербальных абрыдових текстах. Білы колір є знаком переходу із адного стану в іншы, стосується у рэтуалах формул ініціації, выявляе канцэпці новизны, чыстоты, святості, добра і, разам із тым, смерті, “нечесності” нареченої.

Ключові слова: семантыка, сімволіка, функцыянавання, абрыды народжэння, вясілля, пахороні.

Утрадыцыйнай карціне свету беларусаў і многіх іншых народаў белы колер функцыянуе як важны чыннік колеравага кода і звычайна звязваецца з цэлым шэрагам колераў светлых тонаў і проціпастаўляецца чорнаму (які, адпаведна, абагульняе цёмныя колеры) ці чырвонаму колерам.

Такой прыкметай белага колеру, як ‘ясны, светлы, чысты’ матываваны пашыраныя ў беларускім фальклоры выразы “белы свет” і “белы дзень”, якія нярэдка звязаны з тэмай пачатку і надзелены пазітыўнай аксіялагізацыяй. Паводле абрадавых песень, у прыватнасці агульных калядак, “беленькі свет” выступае знакам пачатку спявання рытуальных песень, услаўлення Раждства Хрыстова. У шматлікіх тэкстах розных жанраў раніца абазначаецца выразамі “белы свет” і “белы дзень”. Пры гэтым рад эпітэтаў “белы”, “ясны” можа працягвацца эпітэтамі “светлы”, “святы”. Важна ўгадаць, што з семантычнай дамінантай Велікоднага тыдня з яго Чыстым чацвяргом – ідэяй чысціні і аднаўлення – карэлююць зафіксаваныя на Палессі і Магілёўшчыне назвы Перадвелікоднага тыдня (калі прыбіралі і бялілі хаты) *Біела няделя, Білы тыждень* – “*Біла няделя пасьледня [перед Пасхой], на юй ўсе беляца да прыбіраюць*” [10, с. 36]. Такія словазлучэнні з колеранайменнем “белы” абазначаюць перыяд і разам з тым указваюць на стан, выяўляюць ідэі пераходнасці, ачышчэння і адраджэння.

Пачатак важных спраў вымагае ачышчэння – “умывання белага” (хоць, паводле заўвагі М. Маса, “чыстка, умывание, намыливание. Это возникло почти

вчера” [14, с. 259]). Белізна можа быць звязана з паняццем фізічнай чысціні (згадаем выслоўе: “*Так у іх у хаце чыста, хоць у белай сукні сядзь*” [5, с. 108]). Разам з тым сама “чысціня” ў славянскіх уяўленнях звязваецца з сакральнасцю. Паводле меркавання Р. Кайуа, “чистота как таковая все больше и больше отождествляется с физической или моральной опрятностью и особенно с целомудрием. Понятие целомудрия стало главным промежуточным звеном, посредством которого идея скверны была как бы дематериализована: из миазма, смываемого проточной водой, скверна превратилась в пятно, от которого душу очищает божественное прощение” [9, с. 184]. Ачышчэнне, як адзначала О. Фрэйдэнберг, – гэта “акт отождествления с сиянием нового солнца, действие, дублирующее возрождение светила от смерти” [25, с. 154]. Нездарма, паводле песень, калядоўшчыкі загадваюць гаспадару: “*Устань рана, мыйся бела, // Мыйся бела, трыся суха*” [7, с. 168]. Ідэальная дзяўчына, нявеста – гэта тая, што “бела беліць, чыста ходзіць”. У вясельнай песні сваты маладога ўдзячныя “*молодусы за тонкія абрусы. // Тонко прала, звонко ткала // І беленько была // Да нас наградыла*” (Боркі Пінскага р-на)¹. І наадварот, немагчымасць адмыцца-адбяліцца перадае ў песенных жанрах трагізм сітуацыі і асэнсоўваецца негатыўна. Магчыма “мыцца бяленькага” шырока функцыянуе ў абрадавым комплексе радзін. Так, калі бабка абыходзіла гасцей з кашай, збіраючы “на мыла”, спявалі кожнаму з іх: “*...У нас радзілася паненка, // Хочыць мыцца бяленька*” [19, с. 97]. Калі бабка ішла “мыць” гасцей вядром вады, жанчыны спявалі: “*Ішлі мы дарогаю, // Ішлі мы шырокаю. // Зеллейка збіраючы, // Муравінкі змываючы. // Каб ты быў бялюсенькі, // Дзевачкам мілюсенькі*” [19, с. 88].

Рэчы беллага колеру шырока ўжываліся падчас выканання радзінна-хрэсьбінных абрадаў. Як ехалі хрысціць, хросная брала (сама вытыкала) чыстае белае палатно, т. зв. “*різкі*”. На гэтае “палаценца” пасля хрышчэння прымаў дзіця хросны, а потым перадаваў яго хроснай [19, с. 200]. Парадзіха адорвала бабу-павітуху белым ручніком (“*І як молодуха вродыць, баба тры дні з імі сьдзіла. Як ты тры дні кончаця, воны выходылы з хаты. Хозяйка расплачвалася з бабкою: давала юй обязательно кусок мыла і білэ полотенцэ*” [Альхоўка Кобрынскага р-на]). Практыка адорвання гасцей прадметамі з беллага палатна (цэльнае палатно, ручнікі, хусткі, фартухі – архаічныя жаночыя грошы славянскай традыцыі [20, с. 272]) шырока адлюстравалася ў абрадавых песнях тыпу “*Бабулька-рыбулька, // Прыйдзі дзісь да мяне. // Да майго дзіцяці, // На ручкі прыняці. // Дам табе заплату // Падарак, як карту, // Тоненькі, бяленькі, // Тоненькі, бяленькі, // З бабулькай раўненькі*” [19, с. 260]. Пакуль гаспадыня рыхтавала наміткі, госці спявалі: “*Паглядзі, бабка, паглядзі, любка, // Што твая ўнучка робя: // А за полажкам, а за бэлькім, // Да за тонінькім // Табе намётку кроя...*” [19, с. 190]. У іншай песні парадзіха просіць у чэлядзі: “*Да прадзі белы кужаль, // Да сучы шнурочкі // Для майго палажочка*”. У радзінных песнях часта згадваюцца вобразы белай пасцелі і белай вопраткі, да прыкладу: “*Наложым, куме, сарочку белу, // Выт’емо, куме, яшчэ ў нядзелю...*”; “*А на ложку, а на беленькім // Парадзінуха ляжыць...*” [19, с. 287, 253, 197, 191].

Прадметы беллага колеру (белыя ручнікі, палатно, посуд) – абавязковыя атрыбуты вясельных рытуалаў. Перад тым, як пачынаць пячы вясельны кара-

¹ У працы выкарыстаны матэрыялы архіва вучэбнай фальклорна-кразнаўчай лабараторыі УА “БрДУ імя А. С. Пушкіна”, якія сабраны ў выніку палявых даследаванняў, праведзеных аўтарам гэтай працы, студэнтамі і выкладчыкамі БрДУ на працягу 1993–2011 гг. па праграме, спецыяльна распрацаванай аўтарам дадзенай работы. Гэтыя матэрыялы прыводзяцца далей без указання на тое, што яны захоўваюцца ў названым архіве.

вай, мяшок з мукой ставілі на покуце, хрысцілі дзяжу і набіралі муку менавіта белаі талеркай [26, с. 139]. Калі малады збіраўся ад'язджаць па маладую, бацькі яго ставілі стол у сярэдзіне хаты, накрывалі белаі і льяноў тканінай, клалі хлеб, соль, ставілі вядро з вадою і “зажыгалі громнычную свечку” [Слаўнае Кобрынскага р-на]. На Гродзеншчыне і ў іншых рэгіёнах белае палатно сцялілі маладым пад ногі: “...палотны даўней былі. Прынята палатнамі. А цяпер рушнікі, патаму што палотнаў ужэ не было ў людзей. Белыя харошыя палотна, такі кавалачак падсцілалі пад ногі. І тое бацюшка забіраў у цэркаў” [22, с. 682]. Нявеста, прыехаўшы ў хату да маладога, упрыгожвала белымі ручнікамі ўсе абразы: “Можа пяць-шэсць іконаў быць, яна вешае на кожную. Да, на кожную белы, вешае пяць-шэсць. А тады во такім цвятным на ўсе тыя” [22, с. 684]. У вясельных песнях маркіроўка прадметаў белым колерам можа падкрэсліваць іх важнае абрадавае значэнне, выяўляць сімваліку рытуальнай чысціні, пераходнасці. Так, у вясельных песнях печка, якая сімвалічна асацыюецца з нараджаючым жаночым улоннем, малоецца пабялёнай, і гэта, натуральна, мае пазітыўнае асэнсаванне і звязана з трактоўкай белага колеру як знака чысціні. Калі вясельная дружына заходзіць у хату па маладую, спяваюць: “У нашого свата// Светліца, не хата. // Печ яго побелёная, // Чэсць яго ўхвалёная” [Амельянец Камянецкага р-на]. Пабялёная печка асацыюецца з гатавай да шлюбных абрадаў маладой: “Наша печка побелёная, // Наша печка побелёная, // Молодая нарэджоная, // А котка с пачы, // А котка с пачы // Ды опарыў себе плечы” [Харомск Столінскага р-на].

Этнаграфічныя факты выкарыстання белых прадметаў у абрадзе адлюстроўваюць шматлікія песні. Так, калі маладыя выпраўляліся да вячання, спявалася песня: “Манечка круга стала ходыт, // За собой ангела водыт. // Пэршого – батэнька свого, // Другого – матэньку свою. // Ідэ Манечка із венчальнічка, // Яе матэнька в ворот стоіт, // Слёзкам і ўмываецца, // Белым ручнічком выціраецца...” [Амельянец Камянецкага р-на]. У іншых песнях часта згадваюцца белыя ручнікі, вэлом, “покрывало” і г. д.: “Ой скажітэ Танечкынуу матыцы, // Ныхай пуйдэ в новую комору, // Ныхай прынысэ білэ покрывало, // Ныхай покрые мою русую косойку...” [Гвозніца Маларыцкага р-на]; “Вітэ конэйкы-воронці, // Чы довызэтэ княгыну... // Под тыі свічкы ясныі, // На тыі рушнычкы білыі” [Гвозніца Маларыцкага р-на]. Акты адорвання нявестай удзельнікаў вясельнага абраду рэчамі белага колеру паэтычна прадстаўляюць шматлікія вясельныя песні тыпу “Наехалі заручнікі // Ды па белы ручнікі, // Ды па белы ручнікі, // Ды некага заручаці...” [16, с. 65]. У нявесты просяць: “Маладая дзевачка, // Паднясі вадзіцы, // Вадзіцы крынічныя. // Вадзіцы крынічныя, // Платочак шаўковы, // Хустачку беленькую” [6, с. 68]. У іншай песні белая хустка, якую дорыць нявеста жаніху, асацыюецца са шчаслівым сямейным жыццём: “Выняла хусцінку, яму даравала: // – Ды бялым-бяленька. // Ды глядзі, Колецка, // Каб доля дабрэнька...” [16, с. 68].

Эпітэт “белы” ў адносінах да вопраткі пэўных персанажаў, а таксама прадзіва, тканіны, ручнікоў, абрусаў, хусцінак і г. д. можа не ўносіць у фальклорныя творы дадатковых сімвалічных адценняў, бо белізна названых прадметаў з’яўляецца натуральнай. Пастаянны ў адносінах кужалю і тканіны эпітэт “белы” не нясе дадатковага сэнсу ў шматлікіх сямейных і каляндарных абрадавых песнях, акрамя, хіба таго, што ўказвае на пазітыўную ацэнку пазначаных ім рэалій: “Ой, позна, позна я звечару сяджу, // Ой, тонка, звонка белы кужаль праду, // Ой, праду, праду, ў ваконца гляджу. // А пад ваконцам быстра рэчка цячэць, // А на той рэчцы шэра вутка пльвець. // Ой, там не вутка, родная матулька”. Дачка кідае прасці і пытаецца ў маці: “– Мая мамачка! Нічым не ўгадзіла: // Ані

ахвоткай, ані сваёй работкай, // Ані я ежай, ні белай адзежай” [7, с. 54]. У радзінных і іншых песнях (а таксама ў замовах) вобраз белых пярын функцыянуе як знак раскошы.

Між тым белая вопратка – шырока прадстаўленая характарыстыка рытуальнага пераапраанання, адной з функцый такой вопраткі з’яўляецца абзначэнне далучанасці аб’екта пераапраанання да свету “не-людзей” ці маркіроўка яго як лімінальнай істоты. Нездарма сувязь белага колеру з убраннем нявесты – лімінальнай істоты – характэрная для старажытных і сучасных еўрапейскіх звычайў і абрадаў. У шматлікіх вясельных песнях элементы касцюма нявесты пазначаюцца як белыя. Паводле адной з іх, нявеста чэша русыя косы і звяртаецца да іх: “Ой, косы, косы вы моі, // Доўго служылы вы мыні. // Ой, косы, косы вы моі, // Доўго служылы вы мыні. // Білыш вы служыты нэ будытэ, // Білыш вы служыты ны будытэ, // Под білы вэлен пидытэ, // Под білы вэлен пидытэ, // Под білы вэлен с хустынкаю. // Под білы вэлен с хустынкаю, // Білыш я ны буду дружкаю, // Білыш я ны буду дружкаю” [Рухча Столінскага р-на]. Асацыяцыя белых вопраткі, галаўнога ўбору і абутку з убраннем нявесты прадстаўлена не толькі ў жанрах вясельнага фальклору, але і ў дэманалагічных аповедах, пахавальных і русальных абрадах, варожбах, тлумачэннях сноў і інш. Так, лічыцца, што калі хлопц сасніць пэўную дзяўчыну ў белай сукенцы – значыць, тая стане яго жонкаю [8, с. 350]. У сучасных прадказаннях белы колер сукенкі нявесты атрымлівае станоўчую трактоўку, успрымаецца як знак “Божьей Благодати”: “Если свадебное платье невесты белое – это символ Божьей Благодати; серебряное – кратковременный брак. Голубое платье – муж будет гулять; золотое – богатый брак; розовое – долгая любовь. Венчание в шляпе – к разводу; венчание в короткой фате – к большим детям; а если венчаться без фаты – к страданиям и обману” [Бяроза Брэсцкай вобл.].

У абрадах “пахавання-вяселля” памерлых дзяўчат апрааналі ў белае. “Памёршую дзяўчыну апранаюць, як пад вянец: на галаве белая хустка, у якую ўтыраюць два букеты кветак” [17, с. 139]; “Моя Людка в 16 лет умэрла, то клалі вэлена і платце белое. А на кладбішчэз вэлёна скідалі... а то всю жызннь ітымэ як бы замуж, будэ кланятысь усім, нявеста ж кланяецца...” [Перасудавічы Бярозаўскага р-на]. Нават сама Смерць, якая ішла па маладых дзяўчат, магла ўяўляцца ў белым вэломе: “<Якой ўяўлялі сабе Смерць?> – Смерць з косою, можэ, біла, в вэлёні, як дівчата вмыралы, в вэлёні Смерць ішла. А як стары – старая” [Перасудавічы Бярозаўскага р-на]. Для заклочэння шлюбу ў замагільным свеце, сярод іншага, патрабуюцца белыя туфлі: “Мы нэ знаем, шо на тым світы, это ны доказаны ўчонымі. Но я лыжала ў больныці, то расказвала з Хрысаў жэнічына: убылы ійіі дочку, гэто было много літ ужо, убылы дочку. І матэры прысныўся ноччу сон: “Мамо, купы білы туфлі такога-такого розмера і занысы ў Івацэвічы по такому-такому адрэсу”. Ну і вона встала, купыла тыі туфлі і поіхала. (Это ны раз снылось, а можэ разов два на ніч снылось, і всэ просыла тая дочка). І вона купыла і заіжжае вона тудя в Івацэвічы, заходыть в той дом, нашла тую уліцу. А там молодой хлопчыць розбысь на мотоцыкле. У іх похороны, вун лыжыть на гэтому. Вона позвала родітелей. Ну і стала плакаты і росказываты, шо мою дочку ўбылы, можэ, вітэ і чулы: вона дружыла з хлопцэм одним, а другі тіпа з рэвности ўбыв ійіі з пісталеа. Ну і тым родітелям расказала так усё. Ну і положиы тыі туфлі вжэ ў гроб. Того хлопца поховалы. Потом матэры вжэ прыснылось, шо вона іх побачыла, тіпа вони двое і тіпа як венчаюцца, стоять вони обое. І вона хотіла до іх подыйты, поздравыты і обняты. І ійіі нэ пустылы, матэра. Шо-то есть такое” [Перасудавічы Бярозаўскага р-на].

Асэнсаваннем пахавання маладых людзей як іх вяселля тлумачыцца польскі звычай на пахаванне нябожчыкам сталага ўзросту прыносіць фіялетаваыя ці чырвоныя кветкі, а памерлым перад шлюбам – белыя [11, с. 49].

Цікава, што калі абрад “Ваджэнне куста” змяніў свае функцыі і набыў шлюбную накіраванасць, галоўны персанаж абходу змяніў колеравую характарыстыку сваёй вопраткі (з зялёнай на белую): “поўная пакрытасць галінкамі – белая вопратка і вянок з зеляніны” [12, с. 138]. Белая вопратка русалак у шэрагу кантэкстаў таксама адсылае да шлюбнай тэматыкі. Русалкі “*ў білых платнях ходять, як то дівка замуж ідэ*” [23, с. 142]. Элементы пераапраанання ў русальным абрадзе цесна звязаны з вясельнымі кодам: “*Аденем белае платье, зробим ей [русалке] венка, фату белу и вedom и спиваем ў вечере*” [4, с. 113]. Прывабная знешнасць русалкі нярэдка апісваецца выключна праз “шлюбнае” ўбранне белага колеру: “*дивчата в велёнови, в билих платнях*” [4, с. 95]. Белая вопратка русалак адсылае таксама да пахавальнага кода. Так, палешукі апавядаюць, што русалак бачылі ў абмотках з белага палатна на нагах [18, с. 31]. Пры гэтым можа ўдакладняцца, што гэта непасрэдна звязана з пахавальным абрадам: русалка ходзіць у белых абмотках таму, што калісьці ў іх хавалі нябожчыкаў [18, 37]. Паводле шматлікіх іншых аповедаў, памерлыя продкі паказваюцца жывым сваякам у белым, да прыкладу: “*Суседка на радасны дзеды назвала ўсех дзедоў, дзе хто буў на белам сьвеце. Пришли ўси ў беленькам платти. Хлопцы у капэлюшох, дзеўкі у беленьких тухликах. Сцягали ее с печи, цягали на хаці*” [21, с. 88]. Узнікненне ўяўленняў пра белае ўбранне тагасветных істот, такім чынам, можа непасрэдна матывавацца абрадавай практыкай.

Белым колерам у абрадавым фальклоры пазначана адзенне не толькі нявесты, але і жаніха. Ён, паводле калядных карагодных і гульнёвых песень, “*сядзіць на куце ў белым кажусе*” [7, с. 476]. У беларускіх вясельных песнях белы колер, асэнсаваны як прыгожы, можа маркіраваць і іншых галоўных удзельнікаў абраду (да прыкладу, “*А вы, перазвянчкі, тонкія, бяленькія, // Як бумага, святленькія!*” [16, с. 224]; “*Пыджанішнічык беленькій, // Чаго ты такі смеленькій?*” [24, с. 274]). З белымі лебядзямі параўноўваюцца як самі маладзья (“*... Над цэрквою хмара, // Сподымецца пара: // Обоє роўнюсенькі, // Як лебедзь белюсенькі*” [Амельянец Камянецкага р-на]), так і бацькі нявесты: “*Ой, на дворы дробны дошчык крапае, // Ой, по сэлi білыі лыбыдок лытае. // Манічка кажэ, то ны лыбыдок лытае... // То муй батэнько коровайночкы збырае... // Молода кажэ, то ны лыбыдок лытае, // Моя матёнка коровайночкы збырае...*” [23, с. 292-293].

Адным са сродкаў стварэння ідэалізаваных вобразаў каравайніц, падвышэння іх статусу да царскага з’яўляецца абмалёўка іх рук як белых (хоць, зразумела, у адносінах да вобраза рук эпітэт “белы” з’яўляецца пастаянным): “*Корвай нараджоны, // Хто цебе нарадзіў? // – Нарадзіла пані каралеўна // Да рукамі да беленькімі, // Да персямі золоченькімі*” [Аздамічы Столінскага р-на]. У шматлікіх вясельных песнях актуалізуцца вобраз белых рук як знак прыгажосці і дагледжанасці нявесты: “*... А мая дівчына да по хатоньчы ходыць, // Білы ручэнькі за голубоньку ломыць. // – Ой, маты, маты, порадыця в хаты, // Да порады мні, шчо сватам казаты*” [Молодава Іванаўскага р-на]. “*Бяленькімі рукамі*” выкрadaюць нявесту ўдзельнікі вясельных рытуалаў: “*Загрэбай, матка, жар, жар, // Будзе табе дачкі жаль, жаль. // Загрэбай, матка, попэл, // Бо мы тваю дачку ўхопім. // Ухопімо да ручэнькамі, // Повезом да конечэнькамі, // Ухопімо да бяленькімі, // Повезом да вороненькімі*” [Амельянец Камянецкага р-на]; “*Мы булы ў Краковы, // Там люды аднаковы. // Мы ў Краковы (імя нявесты) завоёвалы, // Собі (імя) вкралы. // Кралы ііі ручэнькамы. //*

Прывызлы конэчынькамы, // Кралы білэнькымы, // Прывызлы воронэнькымы” [Рухча Столінскага р-на].

Абрадавыя песенныя тэксты часта абыгрываюць матыў “дзіця кланяецца маці ў белыя ногі”. У ліку прыкладаў адзначым вясельную песню, паводле якой жаніх прывозіць у сваю хату нявесту і кланяецца маці “до белых ножек”: “*Ны рой гудэ, // Ны пчоланькі в дуброве, // Ідэ Васілько з родыною додому, // З родыною додому. // Ой, як прыхав под воротычко, схопывся, // Своею матонькі до белых ножек склонився*” [Вайская Камянецкага р-на]. У радзінных песнях зрэдку сустракаюцца надзеленыя пазытыўным значэннем вобразы белых шчок і пятак, да прыкладу, кум куму цалуе ў белыя шчокі, а кума кума – у белыя пяткі.

Падкрэслім, што белы колер, які асацыюецца з рытуальнай чысцінёй (ці, як у прыведзенай вышэй прыкмеце, даволі позняй паводле свайго паходжання, – з “Божьей Благодатью”), можа надзяляцца адваротным значэннем нечысціні, “нячэснасці” нявесты і проціпастаўляцца пры гэтым чырвонаму колеру як знаку цнатлівасці. У сувязі з гэтым згадаем пашыраныя ва ўсходніх славян абрадавыя дзеянні з нагоды адбыўшайся дэфларацыі – перавязванне бутэлькі з гарэлкай пасля першай шлюбнай ночы чырвонай стужкай ці піццё чырвонага віна, калі нявеста “чэсная”. Калі ж нявеста аказалася “нячэснай”, замест чырвонай стужкі выкарыстоўвалася белая (= кроў не пралілася). У некаторых беларускіх вёсках было прынята вывешваць у такіх выпадках белы сцяг на варотах, апранаць на нецнатлівую нявесту белы хамут [3, с. 262]. У гэтых кантэкстах, паводле слухнага меркавання А. Беразовіч, матыў светлага, белага колеру з’яўляецца як антанімічная рэакцыя на сімваліку чырвонага колеру, які “патраніруе” вясельны абрад і асабліва выразна звязаны з тэмай “чэснай” нявесты, у рамках якой ён атрымлівае абгрунтаванне як сімвалічнае абзначэнне дэфларацыі [3, с. 262]. У кантэксце дэфларатыўных матываў белае (не-чырвонае, пустое), як вынікае са сказанага, здольнае набываць негатыўную ацэнку. Гэта пацвярджаецца творамі паэтычных жанраў розных славянскіх традыцый. Цікавай з’яўляецца інверсія тэксту ўкраінскай песні, якая выконвалася сваццямі пасля шлюбнай ночы. Калі нявеста аказалася цнатлівай, свацці дзякавалі бацьку маладой ад імені бацькі маладога: “*А спасібі тобі, сваточку, // За кудрявую мняточку, // І за хрестатий барвінок, // І за запашиный васильок, // І за червону калину, // И за твою дитину!*” Калі ж маладая аказалася нецнатлівай, актуалізаваўся вобраз белай каліны, тэкст змяняўся наступным чынам: “*Розсукин син, сваточку, // Проклинаю твою дочку // За некудрявую мняточку, // За нехрестатий барвінок, // І за не-запашиный васильок, // І за білу калину, // І за твою паскудну дитину!*” [11, с. 49]. У польскай любоўнай песні пра дзяўчыну, якая “згубіла” вянок, фігуруе вобраз белай каліны, а сама дзяўчына, каб падмануць хлопца, пляце іншы вянок з сініх фіялак [27, с. 67].

Звязаныя з белым колерам семы ‘вольны’, ‘пусты’ актуалізуюцца ў многіх іншых выпадках. Асацыятыўны ланцуг “белае – пустое – бяскроўнае – пазбаўленае жыццёвых сіл” матывуе негатыўную ацэнку белага ў шэрагу вераванняў, прадпісанняў і забарон, як у забароне цяжарнай жанчыне дакранацца да памерлага, каб дзіця не нарадзілася “слабым і вельмі белым” [Снітава Іванаўскага р-на]. У сувязі з названай функцыяй белага цікавая трактоўка сімвалікі арнаметаў на ручніках – белафонавыя “кывулі”, “калесе”, “хрясты” перадаюць ідэю часавага ці/і прасторавага ‘перарыву’

[1, с. 194]. Белае, семантызаванае як пустое, бесцяслеснае, якое асацыюецца з замагільным светам, шырока прэзентавалася ў абрадзе пахавання і выступала знакам жалобы ў славянскіх і іншых традыцыях. Паводле шматлікіх беларускіх этнаграфічных апісанняў, нябожчыка апраналі ў чыстую белую адзежу (мужчыну – у белыя штаны і кашулю, жанчынам на ногі нацягвалі белыя панчохі), труну засцілалі белай тканінай, а бакавыя сценкі яе аббівалі белым каленкорам ці палатном, пад галаву клалі падушку ў белай навалачцы [17, с. 117, 126, 131, 137]. “Подушку шылі з сена, а наволочка білінька” [Здзітава Бярозаўскага р-на]. Зверху нябожчыка да грудзей пакрывалі белым палатном, гардзінай. Белымі латкамі абкручвалі нябожчыку ногі (згадаем сучасны выраз: “Бачыў я цябе ў труне ў белых тапачках”). “Неколі мае бацькі латочкамі абкручвалі беленькімі ногі і белую сорочку падв’язжылі. <А ў труну клалі што-небудзь?> Ложылі тожэ такэе полотно белэе і зелечко свэнцонэ клалі. На змену ёму сорочку клалі, штаны клалі. А вжэ як труну опускают, то грошы кідалі, копейкі. А покойніка намэткою накрывалі, бы простынька, самотканая со свого льну. Накрыют тоёю намэткою. Зарэ навэрх цюль, а после такэе голубэнькэ кладет жэ ж магазіннэ. А раней полотном беленькім застэлют дый усё” [Дзягелец Бярозаўскага р-на]. “Рукі ногі звязвалі покойніку мутузочкамі беленькага цвэта, а як прывязуць ужо на кладбішча, усё раскідаюць і разв’язваюць, хто ў труне астаўляе, хто ў яму кідае” [Здзітава Бярозаўскага р-на]. Белыя латкі, якімі звязвалі нябожчыку ногі, надзяляліся забараняльнай, спыняльнай, ахоўнай функцыямі і адыгрывалі важную ролю ў магічных прыёмах народнай медыцыны: “Як умре только, так руки звязваем и ноги, а то буде хадить на том свете. Латочками такими беленькими (хусточками). Латочки ховають: як хиндя (малярыя) нападе, так горло звязжыть” [15, с. 229]; “Белымі тряпачкамі звязвалі ногі і рукі, а потым кладут в гроб, а некоторые прыкладвалі к больному месту, але не помогала” [Вялікая Турна Камянецкага р-на]. Белыя стужкі, фартухі вешалі на надмагільныя крыжы: “<А стужкі на крыжы вешаюць на могілках?> Мужэковэ тэмнішэ, а жэнішчыны светлішэ. Ніколэ вішалы такі хвартушкі, шылы біленькы, з білого матерьялу” [Спорава Бярозаўскага р-на].

У пахавальным абрадзе белы колер абазначаў не толькі пераход у іншасвет, быў знакам жалобы, але і мог актуалізаваць ідэю чысціні нябожчыка. Так, белы ручнік, чыстае палатно ўяўляліся шляхам для добрай душы памерлага чалавека ў той час, як памерламу чараўніку клалі шнур, каб лягчэй яго душа адыходзіла ў іншы свет [13, с. 8]. Паводле галашэнняў з матывам заклікання памерлага ўстаць і вярнуцца да сваякоў, белыя палотны, у якія ён быў загорнуты, павінны “раскалыхнуцца”: “Расступісь, матушка сыра зямля, раскаліся, грабава даска! Раскалыхніцесь, белы палотны!” [17, с. 304]. У разгляданым кантэксьце характэрная практыка ў сям’ях, дзе працягвалася жалоба па памерлых, свяціць нефарбаваныя (белыя) яйкі: “У кого покойник у гэтому году, яйца ны красылы і святлылы ны покрасёнымы” [Стахава Столінскага р-на]. На Палессі на Вялікдзень на могілкі маглі хадзіць з белымі яйкамі: “На навскаго варылы, то білы, з білымы йдуць на мольці...” [10, с. 353].

У галашэннях і баладах выяўляецца традыцыйная сімвалічная сувязь рэальнай белага колеру са смерцю. У галашэннях памерлага пяшчотна называюць белым лебедзем ці сакалам (“Ох, мой ты саколiк белы, // А чаго ж ты рассердзіўся на мяне?”), а памерлую – белай бярозай: “Павалілася наша бела бярозунька, // Павалілася наша кудравая, // Дачушка мая любая!” [17, с. 334, 361]. У баладзе з матывам прарочага сну жонка, якая нарадзіла сына, а сама памерла, “ляжыць у белі”:

“Скочыў Ясенька да святліцы: // У святліцы панны у чэрні, // Мая Касенька ляжыць у белі” [2, с. 543]. Гэтая балада цікавая яшчэ і тым, што ў ёй падкрэсліваецца, што сам нябожчык ляжыць у белым (у варыянце – у чырвоным) адзенні (згадаем чырвоную жалобу), а ўдзельнікі пахавальнага абраду маюць жалобную вопратку чорнага колеру. Новыя балады, раманы захоўваюць “смяротную” сімваліку белага адзення.

У заключэнне адзначым, што пазітыўна ацэнены белы колер асацыюецца з жыццёвай сілай, вытворчай патэнцыяй, якая знаходзіцца ў яйку, малаце і мужчынскім семени, і суадносіцца з кардынальнымі канцэптамі пачатку (што выразна выяўлена ў ініцыяцыйных, прадудыравальных і ачышчальных рытуалах). Разам з тым на міфалагічным узроўні белама колеру можа надавацца семантыка пустаты, безжыццёвасці, бесцялеснасці, што адсылае да канцэптаў “смерць” і “нецнатлівасць” (у вясельным абрадзе). Белы абазначае нараджэнне новага і адначасова растварэнне, знікненне старога. Прыкмета “белы”, якая, сярод іншага, з’яўляецца важным чыннікам эталоннага этнаэстэтычнага фонду вобразнасці беларускага фальклору, выконвае ацэначную ролю, вызначае чалавека ў яго біялагічным, сацыяльным, рытуальным статусах, а таксама характарызуе прастору і час. Часта сустракаецца белы колер у партрэтных і іншых апісаннях удзельнікаў вяселля, радзінна-хрэсьбінных і пахавальных абрадаў. Белы ў шматлікіх кантэкстах карэлюе з шырока зразумелым значэннем чысціні, якая паводле Р. Кайуа, – гэта адначасова здароўе, фізічная сіла, смеласць, шанцаванне, даўгалецце, спрыт, багацце, шчасце, святасць [9, с. 183]. У выпадку суаднесенасці паводле прыкметы ‘белы’ – ‘не-белы’ белы колер, матываваны прыкметай ‘ясны, светлы, чысты’, можа абазначаць сакральную вызначанасць, святасць, высокі статус, дабро, поспех, пачатак, дзень, святло, плоднасць (часта – у яе аграрным аспекце), сваё, свойскае, жывое.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнаменты Падняпроўя / аўт. тэксту Г. Р. Нячаева [і інш.]; навук. рэд. Я. М. Сахута. – Мінск : Бел. навука, 2004.
2. Балады: у 2 кн. / уклад. Л. М. Салавей, Т. А. Дубкова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977–1978. – Кн. 1: Балады. – 1977.
3. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура / Е. Березович. – Москва : Индрик, 2007.
4. Виноградова Л. Н. Мифологический аспект полесской “русальной” традиции / Л. Виноградова // Духовная культура Полесья на общеславянском фоне / редкол. : Н. И. Толстой (отв. ред.). – Москва : Наука, 1986.
5. Выслоўі / склад. М.Я. Грынблат. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979.
6. Вяселле. Песні: у 6 кн., кн. 1 / склад. Л. А. Малаш, З. Я. Мажэйка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980.
7. Зімовыя песні: Калядкі і шчадроўкі / уклад. А. І. Гурскага, З. Я. Мажэйкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975.
8. Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер’і: у 3 кн. / уклад. У. Васілевіча. – Мінск : Маст. літ. – Кн. 3. – 1999.
9. Кайуа Р. Миф и человек. Человек и сакральное / пер. с фр. С. Н. Зенкина / Р. Кайуа. – Москва : ОГИ, 2003.
10. Климчук Ф. Д. Духовная культура полесского села Симоновичи / Ф. Климчук // Славянский и балканский фольклор. Этнолингвистическое изучение Полесья: сб.

науч. ст. / РАН, Ин-т славяноведения и балканистики; редкол. : Н. И. Толстой (отв. ред.) [и др.]. – Москва : Индрик, 1995.

11. Колосова В. Б. Роль цвета в создании символического образа растения / В. Колосова // Кодови словенских култура. – 2001. – № 6.

12. Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск : Ураджай, 2000.

13. Лабачэўская В. Повазь часоў – беларускі ручнік / В. Лабачэўская. – Мінск : Беларусь, 2002.

14. Мосс М. Общества. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии / пер. с франц / М. Мосс. – Москва : “Восточная литература” РАН, 1996.

15. Народная медицина: рытуальна-магічная практыка / уклад. Т. В. Валодзіна. – Мінск : Беларуская навука, 2007.

16. Палескае вяселле / уклад. і рэд. В. А. Захаравай. – Мінск : Універсітэцкае, 1984.

17. Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / уклад. У. А. Васілевіча, Т. Б. Варфаламеевай. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986.

18. Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник / упорядк. В. Давидюка і Г. Аркушина. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ Волинського обл. управл. по пресі, 1991. – Виш. 1.

19. Радзіны. Абрад. Песні / уклад. Г. А. Пятроўскай, апіс. абрадаў Т. І. Кухаронак. – Мінск : Бел. навука, 1998.

20. Седакова О. А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян / О. Седакова. – Москва : Индрик, 2004.

21. Толстая С. М. Полесский народный календарь / С. Толстая. – Москва : Индрик, 2005.

22. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / А. М. Боганева [і ін.]. – Мінск : Выш. шк., 2006. – Т. 3: Гродзенскае Панямонне: у 2 кн., кн. 2.

23. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / А. М. Боганева [і ін.]. – Мінск : Выш. шк., 2008. – Т. 4: Брэсцкае Палессе: у 2 кн., кн. 1.

24. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т. Б. Варфаламеева, В. І. Басько, М. А. Козенка [і ін.]. – Мінск : Беларуская навука, 2001. – Т. 1: Магілёўскае Падняпроўе.

25. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. Фрейденберг. – Москва : Лабиринт, 1997.

26. Фядосік А. С. Функцыянальнасць і семантыка абрадаў, жанравыя і мастацкія своеасабліваасці паэзіі асноўных этапаў вяселля / А. Фядосік // Беларускі фальклор: жанры, віды, паэтыка: у 6 кн. – Мінск : Беларуская навука, 2001. – Кн. 2.

27. Niebrzegowska S. Przestrach od przestachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych / S. Niebrzegowska. – Lublin : W-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000.

Semantic and Functionality of White Colour in the Family Ceremonies of Byelorussians

Ina SHVED

The author examines white as a initial colour, which functions in a complex family ceremonies of the “transition” and a wide range of ritualized actions which related to the beginning and end of certain processes, as well as in verbal ritual texts. White is the sign of the transition from one state to another. It sends of initiation to the formulas in the rites and identifies the concepts of novelty, of purity, holiness, goodness, and at the same time – the death and “invirginity” of the bride.

Key words: semantics, symbolism, functionality, birth ceremonies, weddings ceremonies, funerals ceremonies.

Семантика и функционирование белого цвета в семейной обрядности белоруссов

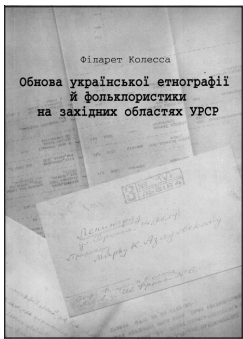
Ина ШВЕД

Автор статьи рассматривает белый цвет как "первоцвет", функционирующий в комплексе семейных обрядов "перехода", широким круге ритуализированных действий, связанных с началом и окончанием определенных процессов, а также вербальных обрядовых текстов. Белый цвет является знаком перехода из одного состояния в иное, отсылает в ритуалах к формулам инициации, выявляет концепты новизны, чистоты, святости, добра и вместе с тем – смерти, "нечестности" невесты.

Ключевые слова: семантика, символика, функционирование, обряды рождения, свадьбы, похорон.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2011
Прийнята до друку 13.10.2011.

Нові книги

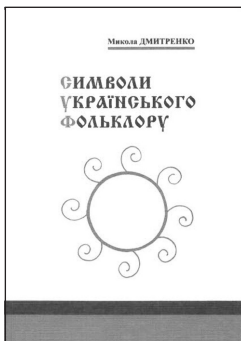
Колесса Ф. М. Обнова української етнографії й фольклористики на Західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Упорядкування, підготовка тексту, передмова, коментарі, додатки, покажчик Ірини Коваль-Фучило. – К.: Логос, 2011. – 239 с.

Книга, видання якої присвячене 140-річчю від дня народження Ф. М. Колесси, репрезентує досі невідомі архівні матеріали, які висвітлюють трагічну сторінку історії народознавчої української науки 1939–1949 років, зокрема діяльність Відділу фольклору та етнографії Львівського філіалу Інституту мистецтвознавства, фольклору й етнографії АН УРСР.

Пропоноване видання – це перша спроба наукового осмислення доробку працівників Львівського відділу фольклору та етнографії Інституту фольклору АН УРСР (після Другої світової війни – Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, на теперішній час – Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), який діяв від кінця 1939-го до 1949 р. в Україні з перервою на час Другої світової війни. У Відділі працювали відомі українські вчені, колишні співробітники Етнографічної комісії НТШ, які дотепер неналежно пошановані, а тому й не відомі сучасним фахівцям, фольклористам і етнологам. Ідеться, насамперед, про Михайла Скорика, Василя Пастущина, Калістрата Добрянського.

Ф. Колесса, який від початку створення Відділу і до кінця свого життя очолював цю структуру, перший описав її роботу у статті "Обнова української етнографії й фольклористики на Західних областях УРСР", яка й становить основу видання. До неї долучено архівні матеріали – листування Ф. Колесси.

Дмитренко М. Символи українського фольклору: монографія. – К.: УЦКД, 2011. – 400 с.

Книгу присвячено дослідженню архаїчних символів української народної культури, які відображені у фольклорних творах різних жанрів. Головне завдання, яке прагне вирішити дослідник, – з'ясувати первинне значення основних символічних образів українського фольклору як важливого чинника національного світопізнання. Монографія містить історіографічний розділ, що стосується народнопоетичної символіки, і чотири основних розділи, які присвячено аналізу символів світоворотення, символів стихій, рослин і тварин. З'ясування символічних явищ проілюстровано багатьма прикладами з різних жанрів усної творчості, традиційної обрядово-ритуальної та звичасвої культури, що дозволить глибше пізнати менталітет українців.